

XORIJLIKLARGA O'ZBEK TILINI NOTIL MUHITIDA O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Usmonova Zamira Jahongirovna
O'zDJTU o'zbek tili va adabiyoti
kafedrasi katta o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14995281>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilini o'rganuvchilar yangi jamiyat madaniyati olami manzarasini anglay olish, o'zaro muloqotga kirishayotgan madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar va o'xshashliklarni farqlay olish va madaniyatlararo muloqot yuritish ko'nikmalarini egallash, o'zaro murosasozliklarni hal qilishga tayyor turish, lingvomadaniy konseptlar va muloqot yuritish vositalarini amalda qo'llay olish kabi tarkibiy qismlardan iborat lingvokulturologik kompetensiyani egallashi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. Lingvokulturologiya, konsept, kompetensiya, autentik material, didaktika, sosiolingvistik kompetensiya, lingvokulturologik yondashuv, lingvomadaniy konsept.

Chet tilini egallash bu yangi madaniyat bilan tanishish, yangi ijtimoiy-madaniy mazmunga ega bo'lish hisoblanib, buni madaniyatlararo muloqot sharoitida chet tillarni o'qitishni ikki madaniyatining o'z turmush tarzi va o'ziga xoslik jihatlarini saqlagan holda teng huquqli madaniy hamkorlikda o'zaro muloqotga kirishuvi deb qabul qilish mumkin. Ushbu jarayonning oxir-oqibatida til o'rganuvchining yangi jamiyat madaniyati olami manzarasini anglay olish, o'zaro muloqotga kirishayotgan madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar va o'xshashliklarni farqlay olish va madaniyatlararo muloqot yuritish ko'nikmalarini egallash, o'zaro murosasozliklarni hal qilishga tayyor turish, lingvomadaniy konseptlar va muloqot yuritish vositalarini amalda qo'llay olish kabi tarkibiy qismlardan iborat lingvokulturologik kompetensiyani egallashi ko'zda tutiladi. Bunga erishish uchun til ta'limini lingvokulturologik yondashuv asosida tashkil etish, dars o'tish jarayonida til materiallari bilan birga ijtimoiy-madaniy ma'lumotlarni ham berib borish orqali til o'rganuvchilarning lingvokulturologik kompetensiyasini shakllantirish kerak bo'ladi. Bu, avvalo, beriladigan ma'lumotlarni va autentik materiallarni o'tiladigan darslar mavzulariga moslashtirib tanlash, mavzuga va til darajalariga mos leksik-grammatik minimumni ajratish va ularni o'rgatuvchi mashqlar va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xorijliklarga o'zbek tilini lingvokulturologik yondashuv asosida o'rgatishning o'quv-metodik ta'minotini ishlab chiqishda:

- leksik-grammatik minimumni ajratishda o'zbek tilining aglyutinativ strukturasidan kelib chiqib, oson grammatik shakllar va dastlabki muloqot uchun zarur leksik birliklarni ajratish;

- o'zbek tilining nutq tovushlari tizimini va til o'rganuvchining ona tilidagi nutq tovushlaridan farq qiladigan spesifik nutq tovushlari va ularning harfiy belgilarini o'rgatish jarayonida A1.1 darajaga oid lug'aviy zahira bilan boyitib borilishiga erishish;

- mashqlar va topshiriqlarni oddiydan murakkabga, osondan qiyinga qarab kommunikativ maqsadlarda rivojlantirib borilishini ta'minlash;

- mavzular oralig'ida mazmuniy uzviylikni ta'minlash;

- o'quv materiallarini tanlashda autentililik va ko'rgazmalilikka urg'u berish va bevosita til ko'nikmalarini (gapirish, tinglab tushunish, o'qish va yozish) shakllantirishga yo'naltirish;

- har bir mavzuga oid materiallarni zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib (audio, videovositalar yordamida) kommunikativ yondashuv asosida taqdim etish;

- o'quv materiallarining didaktik jihatdan o'zbek xalqining ijtimoiy-turmush tarzini, qadriyatlari va madaniyatiga muvofiqligini ta'minlash;

- taqdim etilayotgan matn va topshiriqlar tili o'rganilayotgan mamlakatning bugungi kundagi hayoti bilan ko'proq bog'liq bo'lishini ta'minlash kabi tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu xorijliklarni O'zbekiston va o'zbek xalqining turmush tarzi, tarixi bilan tanishishga qiziqishlari va o'zbek tilini o'rganishga intilishlarini oshirish uchun mustahkam zamin tayyorlaydi.

Bugungi kunda ta'lim sohasida axborot texnologiyalari, elektron darsliklar, audio, videomateriallar, multimedia ishlanmalarining salmog'i tobora ortib borayotgani ham xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatish jarayonini samarali tashkil etishda audio, videomateriallar va autentik materiallardan ko'proq foydalanish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bunda audiomateriallar o'zbek tilidagi nutq tovushlarining to'g'ri talaffuzini shakllantirishga, urg'uni to'g'ri qo'yish, so'zlarni talaffuz qilishda nutq tempini to'g'ri tanlash, gap va jumla mazmuniga mos ohang tanlash maqsadiga xizmat qiladi. Videomateriallar esa o'zbek xalqining ijtimoiy-turmush tarzini, qadriyatlari va madaniyati, mamlakatning bugungi ijtimoiy-siyosiy holati, rivojlanish darajasini ko'rib qabul qilishga, autentik materiallar esa turli muloqot vaziyatlarida nutqni qanday tashkil etish, qanday murojaat qilish muloqotni qanday davom ettirishni amalda qo'rsatish orqali til o'rganuvchilarni tabiiy nutq

sharoitiga olib kirishga yordam beradi. Shulardan kelib chiqib o'zbek tilini xorijliklarga lingvokulturologik yondashuv asosida o'rgatishda:

1) o'zbek tili nutq tovushlari talaffuzini eshitib takrorlash uchun tayyorlangan audiomatnlar bilan ishlash;

2) o'rganilgan leksik-grmmatik minimum asosida o'zbek tilida ixcham gaplar tuzish va ixcham dialogik va monologik matnlar tuzish xorijliklarni o'zbek tilida bevosita muloqot yuritishga o'rgatish va ularni darajalar asosida rivojlantirib borish;

3) turli nutqiy vaziyatlarda mavzularga mos qo'llanadigan qoliplashgan nutq etiketi iboralarini o'rgatib borish, ular qamrab olingan audiomatnlar va videolavhalar bilan ishlash;

4) o'zbek xalqining ijtimoiy-turmush tarzini, qadriyatlari va madaniyati, mamlakatning bugungi ijtimoiy-siyosiy holatini ko'rsatuvchi, yirik sanoat markazlari va qadimiy shaharlari bilan tanishish imkonini beruvchi videomateriallar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratish muhim.

Tilni lingvokulturologik yondashuv asosida o'qitish, albatta, tilning lisoniy vositalari bilan tanishib borishni taqozo etadi. Til o'rganuvchilarni o'zbek tilining nutq tovushlari talaffuzi, leksikasi, so'z yasash va gap tuzish bilan bog'liq fonetik, morfologik-sintaktik xususiyatlari bilan tanishtirib borishda, ularni to'g'ri muloqot yuritishga o'rgatish jarayonida ko'proq autentik materiallardan foydalanish, egallangan bilimlarni audio va videovositalar bilan mustahkamlab borilishi ularda sosiolingvistik kompetensiyani ham shakllantirib borishni ta'minlaydi. Ya'ni, ta'lim oluvchilar tilni o'rganish bilan birga tili o'rganilayotgan mamlakat va uning sohiblari hayot tarzi bilan ham tanishib boradilar, turli vaziyatlarda muloqot yuritish qoidalarini tinglash va ko'rish orqali o'sha til muhitiga kirib borishga harakat qiladilar. Bunda, albatta, har bir vaziyatga doir lingvokulturologik aspektni qisqa sharhlash yo'li bilan tushuncha berib ketish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Nutqqa o'rgatishning dastlabki bosqichi odatda tayyor qoliplashgan iboralarni o'zlashtirish va ularni turli nutq vaziyatlarida qo'llashni o'rganishdan boshlanadi. Til o'rganishning ilk darslaridayoq ta'lim oluvchilarga o'rganilayotgan tilda salomlashish va xayrlashish iboralari, tanishish va o'zini tanishtirish shakllari, ularda qo'llanadigan qoliplashgan iboralar o'rgatiladi.

Xulosa qilib aytganda, xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatishda metodik ta'minotni nutq vaziyatlaridan kelib chiqib va lingvokulturologik yondashuv asosida tuzish til muhiti bo'lmagan joylarda ham o'zbek tilini ham intensiv o'rganishga, ham talabalarga o'zlari o'rganayotgan til sohiblari hayoti, turmush tarzini chuqurroq

o'rganishga, shuningdek, o'zga xalqlarning milliy madaniy qadriyatlariga hurmat bilan qarashdek umuminsoniy xususiyatlarni tarbiyalashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Махкамова Г. Формирование межкультурной компетенции студентов филологического вуза (английский язык): Дисс....докт. пед. наук. –Т.: 2011. – 335 с.
2. Omanov P. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini autentik videomateriallar vositasida rivojlantirish: ped. fan. fals. dokt. ... dis-ya. (PhD).- Toshkent, 2021. – 16-18-b.
3. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам. – М. : Высшая школа, Амскорт интернэшнл, 1991. - С. 66
4. Зиновьева Е.И. Лингвокультурология. Теория и практика. – СПб : МИРС, 2009. – 17-б.
5. Usmonov Q. va b. Madaniyatshunoslik. – Tashkent, 2008. – 8-b.
6. Тер-Минасова А.А. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слова, 2000. -- 178-б.
7. Елухина Н.В. Дискурсивная компетенция и ее роль в овладении иноязычным профессиональным общением. Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе: Сб.науч. тр. – Вып. 454. – М.: Изд. МГЛУ, 2000. – С.60.
8. Ismailovna S. Z. Linguistic-psychological factors of teaching Russian-speaking students to Uzbek monologue speech //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 134-137.
9. Юлдашева, Ш. Ш. Цифровая трансформация и перспективы обучения узбекскому языку. // IX Международный форум по педагогическому образованию IFTE 2023. Kazan: 2023. С. 537–547.